

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MACIEJA SZPUNARA
przedstawiona w dniu 20 kwietnia 2016 r.¹

Sprawa C-135/15

**Republika Grecka
przeciwko
Grigoriosowi Nikiforidisowi**

[wniosek o wydanie orzeczenia prejudycjalnego złożony przez Bundesarbeitsgericht (Niemcy)]

Odesłanie prejudycjalne — Współpraca sądowa w sprawach cywilnych — Prawo właściwe dla umowy o pracę — Rozporządzenie (WE) nr 593/2008 (Rzym I) — Artykuł 28 — Zakres zastosowania *ratione temporis* — Artykuł 9 ust. 3 — Obce przepisy wymuszające swoje zastosowanie — Przepis państwa członkowskiego obniżający wynagrodzenie pracowników sektora publicznego ze względu na kryzys finansowy

Wprowadzenie

1. Problematyka obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie jest jednym z tych zagadnień, które od wielu lat inspirują doktrynę prawa prywatnego międzynarodowego niemal na całym świecie. Trudno nawet ogarnąć liczbę monografii i innych opracowań naukowych poświęconych temu zagadnieniu. Równocześnie liczba spraw sądowych – włączając w to także postępowania arbitrażowe – w których bezpośrednio odwoływano się do tej problematyki, jest stosunkowo niewielka.
2. W dniu 19 czerwca 1980 r. państwa członkowskie ówczesnej Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej podpisały Konwencję rzymską o prawie właściwym dla zobowiązań umownych². Jej art. 7 ust. 1 – dotyczący obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie – był przepisem nie tylko nowatorskim, lecz także budzącym największe kontrowersje.
3. Konwencja ta weszła w życie w dniu 1 kwietnia 1991 r. W dniu 1 sierpnia 2004 r. wszedł w życie protokół nr 1, na podstawie którego Trybunał Sprawiedliwości uzyskał kompetencję do dokonywania wykładni postanowień tej konwencji.
4. Niniejsza sprawa stanowi okazję, aby Trybunał wyjaśnił niektóre spośród wątpliwości związanych z problematyką obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie na tle przepisu, który zastąpił art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej, a mianowicie – art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I. Zagadnienie to, które ciągle stanowi źródło żywych debat w doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego, staje na wokandzie Trybunału dopiero 36 lat po podpisaniu konwencji rzymskiej. Nasuwa się zatem powiedzenie: „Lepiej późno niż wcale!”.

1 — Język oryginału: polski.

2 — Dz.U. L 266, s. 1, zwana dalej „konwencją rzymską”.

Ramy prawne

Konwencja rzymska

5. Artykuł 7 konwencji rzymskiej zatytułowany „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie”, stanowi:

„1. Przy stosowaniu prawa określonego państwa na mocy niniejszej konwencji można przyznać skuteczność przepisom prawa innego państwa, z którym stan faktyczny sprawy wykazuje ścisły związek, o ile przepisy te zgodnie z prawem tego innego państwa mają zastosowanie, bez względu na to, jakiemu prawu podlega umowa. Przy podejmowaniu decyzji, czy przyznać skuteczność tym bezwzględnie obowiązującym przepisom prawa, należy brać pod uwagę ich charakter i przedmiot, a także skutki, które wystąpiłyby w przypadku ich zastosowania lub niezastosowania.

2. Niniejsza konwencja nie narusza stosowania przepisów prawa państwa sądu orzekającego, które w odniesieniu do danego stanu faktycznego wymuszają swoje zastosowanie, bez względu na to, jakie prawo ma zastosowanie do umowy”.

6. Zgodnie z art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej, każde umawiające się państwo może, w czasie podpisywania, ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia, zastrzec sobie prawo niestosowania art. 7 ust. 1.

7. Konwencja rzymska została zastąpiona rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I)³.

Prawo Unii

8. Artykuł 9 rozporządzenia Rzym I, zatytułowany „Przepisy wymuszające swoje zastosowanie”, stanowi:

„1. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie to przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z niniejszym rozporządzeniem.

2. Niniejsze rozporządzenie nie narusza stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa sądu orzekającego.

3. Można przyznać skuteczność przepisom wymuszającym swoje zastosowanie państwa, w którym ma nastąpić lub nastąpiło wykonanie zobowiązań wynikających z umowy, w zakresie, w jakim przepisy te powodują, że wykonanie umowy jest niezgodne z prawem. Rozważając przyznanie skuteczności takim przepisom, uwzględnia się ich charakter i cel oraz skutki ich zastosowania lub niezastosowania”.

9. Artykuł 28 rozporządzenia Rzym I, zatytułowany „Stosowanie w czasie”, stanowi:

„Niniejsze rozporządzenie stosuje się do umów zawartych od dnia 17 grudnia 2009 r.”.

3 — Dz.U. L 177, s. 6; sprostowanie Dz.U. 2009, L 309, s. 87, zwane dalej „rozporządzeniem Rzym I”.

Prawo niemieckie

10. Paragraf 34 Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch (EGBGB) (ustawy wprowadzającej kodeks cywilny), uchylony z mocą od dnia 17 grudnia 2009 r., stanowił:

„Niniejszy podrozdział nie narusza zastosowania przepisów prawa niemieckiego, które bezwzględnie regulują stan faktyczny niezależnie od prawa właściwego dla umowy”.

11. W świetle orzecznictwa oraz doktryny prawa niemieckiego przepis ten nie wykluczał zastosowania wymuszających swoje zastosowanie przepisów państwa trzeciego, a przynajmniej uwzględnienia takich przepisów jako okoliczności faktycznej w ramach stosowania przepisów prawa właściwego, zawierających zwroty niedookreślone („ausfüllungsbedürftige Rechtsnormen”).

12. Paragraf 241 ust. 2 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) (niemieckiego kodeksu cywilnego) stanowi:

„Stosunek zobowiązaniowy może, w zależności od jego treści, nakładać na każdą ze stron obowiązek uwzględniania praw, dóbr prawnych i interesów drugiej strony”.

Postępowanie główne

13. Skarżący w postępowaniu głównym, Grigorios Nikiforidis, jest nauczycielem zatrudnionym w prowadzonej przez Republikę Grecką szkole podstawowej znajdującej się w Niemczech, w Norymberdze.

14. Na początku 2010 r., w związku z kryzysem zadłużenia, parlament grecki przyjął ustawy nr 3833/2010 i nr 3845/2010⁴ mające na celu obniżenie wydatków publicznych. Ustawy te obniżyły wynagrodzenia pracowników sektora publicznego, w tym nauczycieli zatrudnionych w szkołach państwowych.

15. Powołując się na wspomniane ustawy, Republika Grecka obniżyła wynagrodzenie G. Nikiforidisa.

16. Grigorios Nikiforidis wytoczył przed sądami niemieckimi powództwo przeciwko swojemu pracodawcy, Republice Greckiej, reprezentowanej przez ministerstwo ds. edukacji i wyznań, w związku z rozliczeniem z tytułu wynagrodzenia za pracę za okres od października 2010 r. do grudnia 2012 r.

17. Wyrokiem z dnia 30 marca 2012 r. Arbeitsgericht Nürnberg (sąd pracy w Norymberdze) oddalił powództwo, wskazując na immunitet państwa greckiego. Wyrokiem z dnia 25 września 2013 r. Landesarbeitsgericht Nürnberg (sąd pracy drugiej instancji w Norymberdze) uchylił wspomniany wyrok i orzekł na korzyść G. Nikiforidisa. Od rozstrzygnięcia Landesarbeitsgericht Republika Grecka wniosła skargę kasacyjną (Revision) do Bundesarbeitsgericht (niemieckiego federalnego sądu pracy).

18. W postępowaniu kasacyjnym (Revision) Bundesarbeitsgericht ustalił, że stosunek pracy między stronami ma charakter prywatnoprawny i nie wchodzi w zakres immunitetu państwa greckiego. Potwierdził on także jurysdykcję sądów niemieckich na podstawie art. 18 ust. 1 oraz art. 19 pkt 2 lit. a) rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych⁵.

4 — Ustawy nr 3833/2010 w sprawie pilnych środków mających na celu zwalczanie kryzysu finansów państwa (*Dziennik Rządowy Republiki Greckiej*, cz. I, dziennik nr 40 z dnia 15 marca 2010 r.) oraz nr 3845/2010 w sprawie środków dla stosowania mechanizmu wsparcia dla greckiej gospodarki ze strony państw członkowskich strefy euro i Międzynarodowego Funduszu Walutowego (*Dziennik Rządowy Republiki Grecji*, cz. I, dziennik nr 65 z dnia 6 maja 2010 r.).

5 — Dz.U. 2001, L 12, s. 1 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 19, t. 4, s. 42; sprostowania: Dz.U. 2007, L 174, s. 28; Dz.U. 2009, L 311, s. 35, zwane dalej „rozporządzeniem Bruksela I”.

19. Ponadto Bundesarbeitsgericht ustalił, że stosunek pracy podlega prawu niemieckiemu, w świetle którego obniżenie wynagrodzenia wymaga zmiany umowy o pracę (Änderungsvertrag) lub wypowiedzenia zmieniającego (Änderungskündigung). Z tego też względu istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu ma to, czy do stosunku pracy między stronami sąd odsyłający może zastosować przepisy greckich ustaw nr 3833/2010 i nr 3845/2010 lub w jakikolwiek inny sposób przyznać skuteczność tym przepisom.

Pytania prejudycjalne i postępowanie przed Trybunałem

20. W tych okolicznościach Bundesarbeitsgericht postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami:

- „1) Czy rozporządzenie Rzym I ma zgodnie z art. 28 zastosowanie do stosunków pracy jedynie wtedy, gdy dany stosunek został ustanowiony na mocy umowy o pracę zawartej po dniu 16 grudnia 2009 r., czy też każde późniejsze porozumienie stron o kontynuowaniu stosunku pracy w zmienionej lub niezmienionej postaci prowadzi do zastosowania tego rozporządzenia?
- 2) Czy art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I wyłącza jedynie bezpośrednie stosowanie wymuszających swoje zastosowanie przepisów państwa trzeciego, w którym nie ma nastąpić lub nie nastąpiło wykonanie zobowiązań wynikających z umowy, czy też i pośrednie ich uwzględnianie w prawie państwa, któremu podlega umowa?
- 3) Czy ustanowiona w art. 4 ust. 3 TUE zasada lojalnej współpracy ma znaczenie prawne dla decyzji sądów krajowych o bezpośrednim lub pośrednim stosowaniu wymuszających swoje zastosowanie przepisów innego państwa członkowskiego?”.

21. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym został złożony w Trybunale w dniu 20 marca 2015 r.

22. Uwagi na piśmie przedstawiły rządy niemiecki, grecki i Zjednoczonego Królestwa oraz Komisja Europejska. Strony te, a także G. Nikiforidis, wzięły udział w rozprawie, która odbyła się w dniu 1 lutego 2016 r.

Analiza

23. W niniejszym odesłaniu prejudycjalnym niemiecki federalny sąd pracy podnosi kilka kwestii związanych z problematyką dotyczącą obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie. Problematyka ta jest znana prawu prywatnemu międzynarodowemu i stanowi równocześnie przedmiot licznych kontrowersji – przede wszystkim doktrynalnych.

24. Trudności w postrzeganiu problematyki owych przepisów w dużej mierze wynikają z tego, że została ona uregulowana w sposób odmienny w konwencji rzymskiej, w prawie prywatnym międzynarodowym państw członkowskich oraz w rozporządzeniu Rzym I.

25. Inaczej niż art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej, art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I wiąże przyznanie skuteczności obcym przepisom ze ściśle określonymi przesłankami. Skutek taki jest zastrzeżony dla przepisów państwa, w którym ma nastąpić lub nastąpiło wykonanie zobowiązań wynikających z umowy. Ponadto przyznanie skuteczności takim przepisom jest dopuszczalne jedynie w zakresie, w jakim przepisy te powodują, że wykonanie umowy jest niezgodne z prawem. Zdaniem sądu odsyłającego ta pierwsza przesłanka nie jest spełniona w niniejszej sprawie. Sąd odsyłający nie wypowiedział się natomiast co do tego, czy w niniejszej sprawie spełniona jest druga przesłanka.

26. Sąd odsyłający wskazuje, że możliwość uwzględnienia przepisów o redukcji wynagrodzeń zamieszczonych w greckich ustawach nr 3833/2010 i nr 3845/2010 przy ustalaniu obowiązków stron umowy o pracę podlegającej prawu niemieckiemu ma kluczowe znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu. Ponadto zaznacza, że wspomniane przepisy – które mają charakter bezwzględnie wiążący, a ich przestrzeganie jest istotnym elementem ochrony interesów gospodarczych Grecji – stanowią niewątpliwie przepisy wymuszające swoje zastosowanie w rozumieniu prawa prywatnego międzynarodowego.

27. Sąd ten stawia jednak pytanie, czy rozporządzenie Rzym I ma zastosowanie *ratione temporis* przy ustalaniu prawa właściwego dla stosunku prawnego powstałego na podstawie umowy o pracę zawartej przed dniem 17 grudnia 2009 r.⁶ (pierwsze pytanie prejudycjalne).

28. Następnie sąd odsyłający zastanawia się, czy – w razie ustalenia, że rozporządzenie Rzym I znajdzie w niniejszym postępowaniu zastosowanie *ratione temporis* – art. 9 ust. 3 tego rozporządzenia wyklucza dotychczasową praktykę sądów niemieckich polegającą nie na bezpośrednim zastosowaniu, lecz jedynie na pośrednim uwzględnieniu obcych przepisów, w ramach stosowania prawa właściwego dla umowy (drugie pytanie prejudycjalne).

29. Ponadto sąd odsyłający podnosi kwestię, czy przy podejmowaniu decyzji o uwzględnieniu wymuszających swoje zastosowanie przepisów innego państwa członkowskiego ma znaczenie ustanowiona w art. 4 ust. 3 TUE zasada lojalnej współpracy (trzecie pytanie prejudycjalne).

30. W dalszej części opinii rozważyć kolejno te pytania.

Zakres ratione temporis rozporządzenia Rzym I (pierwsze pytanie prejudycjalne)

31. Podnosząc kwestię zakresu *ratione temporis* rozporządzenia Rzym I, sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy w niniejszym sporze dotyczącym umowy o pracę zawartej przed dniem 17 grudnia 2009 r. należy stosować przepisy tego rozporządzenia, czy też przepisy dawne, obowiązujące przed jego wejściem w życie.

32. Chciałbym zaznaczyć, że ustawodawca wyraźnie uregulował zakres czasowy stosowania rozporządzenia Rzym I wobec już istniejących stosunków prawnych, stanowiąc w art. 28, że rozporządzenie to stosuje się do „umów zawartych od dnia 17 grudnia 2009 r.”⁷.

33. Przyjęcie przez ustawodawcę wyraźnego rozstrzygnięcia międzyczasowego wyklucza możliwość odwołania się do zasad ogólnych, a w szczególności do zasady natychmiastowego działania nowej ustawy w stosunku do przyszłych skutków sytuacji powstałych pod rządami dawnego prawa⁸.

34. W drodze odstępstwa od wspomnianej zasady ogólnej rozstrzygnięcie ustanowione w art. 28 „zamraża” reżim prawny dotyczący danej umowy w dniu jej zawarcia⁹.

35. W celu dokonania wykładni art. 28 należy przede wszystkim rozważyć, czy wiążąc zakres stosowania rozporządzenia Rzym I z faktem zawarcia umowy, przepis ten wprowadza autonomiczne dla prawa Unii pojęcie „zawarcia umowy”, czy też odsyła do właściwych przepisów krajowych.

6 — Artykuł 28 tego rozporządzenia stanowi, że ma ono zastosowanie do umów zawartych od dnia 17 grudnia 2009 r.

7 — Podobną regulację przyjęto w art. 17 konwencji rzymskiej.

8 — Zobacz wyroki: Licata/Rada Ekonomiczno-Społeczna, 270/84, EU:C:1986:304, pkt 31; Pokrzeptowicz-Meyer, C-162/00, EU:C:2002:57, pkt 50; Bruno i in., C-395/08 i C-396/08, EU:C:2010:329, pkt 53.

9 — Zgodnie z zasadą natychmiastowego działania nowe przepisy miałyby zastosowanie do przyszłych skutków prawnych wynikających z takiej umowy. Zobacz wyrok Pokrzeptowicz-Meyer, C-162/00, EU:C:2002:57, pkt 52.

36. Uważam, że wykładnie systemowa oraz celowościowa art. 28 wyraźnie przemawiają przeciwko rozumieniu pojęcia „zawarcia umowy” jako koncepcji autonomicznej.

37. Prawdą jest, że pojęcia użyte w aktach prawa Unii należy – co do zasady – interpretować w sposób autonomiczny. Dotyczy to również pojęć użytych w unijnych przepisach prawa prywatnego międzynarodowego¹⁰.

38. Zasada ta nie ma jednakże w moim przekonaniu zastosowania do wykładni pojęcia „zawarcia umowy” w świetle art. 28 rozporządzenia Rzym I.

39. Jak słusznie zaznaczają rząd Zjednoczonego Królestwa oraz Komisja, w świetle art. 10 rozporządzenia Rzym I prawem właściwym dla oceny istnienia i ważności umowy jest prawo, które zgodnie z rozporządzeniem byłoby właściwe dla danej umowy, przy założeniu, że jest ona ważna.

40. Uważam, że dokonując ustalenia momentu zawarcia umowy w celu zastosowania art. 28 rozporządzenia, należy stosować przepisy prawa, które byłyby dla tej umowy właściwe zgodnie z rozporządzeniem¹¹.

41. Przemawiają za tym przede wszystkim racje praktyczne. Zawarcie umowy jest czynnością nierozdzielnie związaną z systemem prawnym, któremu dana umowa podlega. W prawie Unii nie ma jakichkolwiek przepisów regulujących problematykę zawarcia umowy¹². Trudno by zatem było stworzyć autonomiczną koncepcję zawarcia umowy.

42. Nawet gdyby stworzono taką koncepcję, to i tak jej stosowanie napotykałoby na istotne problemy praktyczne. Nie byłoby wiadomo, jak postąpić, jeżeli w świetle koncepcji autonomicznej umowa zostałaby zawarta, a w świetle prawa właściwego dla umowy nie doszłaby ona do skutku. Podobne wątpliwości pojawiłyby się, jeżeli mielibyśmy do czynienia z sytuacją odwrotną.

43. Można sobie ewentualnie wyobrazić rozwiązanie, wedle którego należałoby się oprzeć na autonomicznym rozumieniu pojęcia „chwili zawarcia umowy” dopiero wówczas, jeżeli ustali się, że umowa została skutecznie zawarta w świetle prawa, któremu umowa ta podlega. Moim zdaniem jednak takie rozwiązanie byłoby również nadmiernie skomplikowane i niepraktyczne. Nie można bowiem oceniać chwili zawarcia umowy w oderwaniu od prawa właściwego, które rozstrzyga o tym, jakiego rodzaju zachowania podmiotów prawa prowadzą do skutecznego zawarcia umowy.

44. Na rzecz proponowanego przeze mnie rozwiązania przemawiają także względy celowościowe. Poprzez harmonizację norm kolizyjnych ustawodawca Unii dążył między innymi do wzmocnienia pewności prawa w zakresie ustalania prawa właściwego¹³. Gdyby pojęcie „zawarcia umowy” w świetle art. 28 było rozumiane w sposób autonomiczny, w oderwaniu od prawa właściwego regulującego pozostałe aspekty związane z zawieraniem oraz ważnością umowy, rozstrzygnięcie to niewątpliwie zmniejszałoby przewidywalność prawa.

10 — Zobacz M.E. Ancel, *Le Règlement Rome I à l'épreuve du temps*, w: *La justice civile européenne en marche*, M. Douchy-Oudot, E. Guinchard (éd.), Dalloz 2012, s. 60.

11 — Zobacz G.P. Calliess, H. Hofmann, *Article 28, Application in Time*, w: *Rome Regulations*, G.P. Calliess (ed.), 2nd ed., Wolters Kluwer 2015, s. 438.

12 — W tym kontekście należy wskazać na rezultaty prac – prowadzonych przez środowiska akademickie – nad europejskim prawem prywatnym. Problematyki zawarcia umowy dotyczą np. art. 4:101–4:110 projektu „Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)”, zob. Research Group on the Existing EC Private Law (Acquis Group), *Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)*, *Contract II – General Provisions, Delivery of Goods, Package Travel and Payment Services*, Sellier, München 2009, s. 181–221. Pojęcie umowy zostało zdefiniowane w księdze drugiej, w art. II-1:101 projektu „Draft Common Frame of Reference”, zob. C. Von Bar, E. Clive, H. Schulte Nölke (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) – Outline Edition* [prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on Existing EC Private Law (Acquis Group)], Sellier, München 2009, s. 181.

13 — Zobacz motyw 6 rozporządzenia Rzym I.

45. Nie mam więc wątpliwości, że moment zawarcia umowy w rozumieniu art. 28 rozporządzenia Rzym I należy oceniać wedle legis causae.

46. W niniejszej sprawie wątpliwość, czy umowa o pracę pomiędzy stronami sporu została zawarta od dnia 17 grudnia 2009 r., a więc czy stosunek umowny znajduje się w zakresie stosowania rozporządzenia Rzym I, należy rozstrzygnąć w oparciu o prawo właściwe dla danej umowy. Jak wynika z ustaleń sądu odsyłającego, w niniejszej sprawie jest to prawo niemieckie.

47. Prawo to decyduje między innymi o tym, czy od dnia 17 grudnia 2009 r. doszło do takiej modyfikacji umowy o pracę zawartej pomiędzy stronami sporu, którą można by uznać za zawarcie nowej umowy. Wówczas umowa ta podlegałaby normom kolizyjnym zamieszczonym w rozporządzeniu Rzym I¹⁴.

48. Biorąc pod uwagę okoliczności przedstawione w postanowieniu sądu odsyłającego, wydaje się to mało prawdopodobne. Stosunek pracy pomiędzy stronami został zawiązany w dniu 16 września 1996 r., a od dnia 17 grudnia 2009 r. do spornej, jednostronnej redukcji wynagrodzenia umowa o pracę nie uległa zmianom.

49. Chciałbym jednakże zaznaczyć, że proponowane przeze mnie rozwiązanie może nasuwać wątpliwości w odniesieniu do umownych stosunków prawnych o charakterze długoterminowym. Dotyczy to chociażby takich umów, jak umowa najmu, czy też – będąca przedmiotem postępowania głównego – umowa o pracę. Tego rodzaju stosunki prawne mogą trwać nawet kilkadziesiąt lat. Czy rzeczywiście intencją prawodawcy Unii było to, aby takiego rodzaju stosunki prawne podlegały poprzednio obowiązującym regulacjom kolizyjnoprawnym nawet tak wiele lat po wejściu w życie rozporządzenia Rzym I?

50. Rozstrzygnięcie kolizyjne, które wyłącza istniejące umowy z zakresu działania nowych przepisów i poddaje je dalszemu działaniu dawnego prawa, jest stosunkowo często spotykane w prawie prywatnym, a także analizowane w doktrynie, w szczególności pod kątem jego skutków dla zobowiązań długoterminowych. W polskiej doktrynie międzyczasowego prawa prywatnego, rozwiniętej na tle ustawy z 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny¹⁵, wyrażono opinię, że takie rozstrzygnięcie nie może być stosowane w sposób mechaniczny, a w szczególności nie powinno obejmować zobowiązań długoterminowych¹⁶. W świetle opinii przeważającej we współczesnej doktrynie polskiej, w przypadku długotrwałych stosunków zobowiązaniowych, to jest takich, w których świadczenie ma charakter ciągły lub okresowy, należy preferować stosowanie nowej ustawy. Takie podejście pozwala uniknąć regulowania przez zbyt długi czas znacznej ilości stosunków prawnych za pomocą rozmaitych systemów norm prawnych¹⁷.

51. Wydaje się, że wobec jednoznacznego brzmienia art. 28 rozporządzenia Rzym I nie da się bronić tezy o konieczności stosowania tego rozporządzenia w odniesieniu do umownych stosunków prawnych o charakterze długoterminowym, jeżeli powstały one do dnia 17 grudnia 2009 r. Uznanie, że tego rodzaju stosunki prawne podlegają rozporządzeniu Rzym I, byłoby możliwe tylko wówczas, jeżeli zmiany umowy, które zaistniały po tej dacie, mogłyby zostać potraktowane – w świetle prawa właściwego – jako zawarcie nowej umowy. Ustalenie, czy takie okoliczności wystąpiły w niniejszej sprawie, należy pozostawić sądowi odsyłającemu.

14 — Na przykład rząd Zjednoczonego Królestwa zaznacza, że prawo angielskie ustanawia ustawowe domniemanie dalszego trwania umowy o pracę, lecz orzecznictwo dopuszcza stwierdzenie nowacji takiej umowy w przypadku jednostronnej, zasadniczej zmiany warunków przez pracodawcę.

15 — Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94.

16 — Zobacz J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe prawo prywatne*, *Nowe Prawo* 1962, nr 6–7, s. 761.

17 — Zobacz T. Pietrzykowski, *Obowiązki i stosowanie prawa cywilnego w czasie*, w: *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa, CH Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN 2012, s. 769.

52. W oparciu o powyższe rozważania stwierdzam, że moment zawarcia umowy w rozumieniu art. 28 rozporządzenia Rzym I należy oceniać według prawa, które byłoby właściwe dla danej umowy, gdyby rozporządzenie to miało zastosowanie.

Kompetencja Trybunału do dokonania wykładni art. 7 ust. 1 oraz art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej

53. W razie gdyby sąd odsyłający stwierdził, że przedmiotowa umowa nie jest objęta zakresem stosowania rozporządzenia Rzym I, podlegałaby ona systemowi norm kolizyjnych ustanowionemu przez konwencję rzymską¹⁸.

54. Należy więc rozważyć, czy w celu udzielenia sądowi odsyłającemu użytecznej odpowiedzi Trybunał nie powinien dokonać wykładni art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej, który regulował kwestię stosowania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie, zanim konwencja ta została zastąpiona przez rozporządzenie Rzym I.

55. Mimo że konwencja rzymska nie jest aktem prawa Unii, to zgodnie z art. 1 i art. 2 lit. a) pierwszego protokołu tej konwencji Trybunał jest kompetentny do dokonywania jej wykładni, między innymi na podstawie wniosku jednego z niemieckich najwyższych sądów federalnych.

56. Ponieważ w świetle wspomnianego protokołu Trybunał jest kompetentny do dokonania wykładni konwencji rzymskiej na wniosek Bundesarbeitsgericht, moim zdaniem jest również kompetentny do dokonania wykładni konwencji na podstawie niniejszego wniosku prejudycjalnego, dotyczącego rozporządzenia Rzym I. W orzecznictwie Trybunał wyraźnie zastrzega sobie prawo do rozszerzenia zakresu pytania prejudycjalnego w celu udzielenia użytecznej odpowiedzi sądowi odsyłającemu, pod warunkiem zachowania istoty pytania prejudycjalnego¹⁹. W niniejszej sprawie uwzględnienie wykładni art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej nie zmieniłoby istoty drugiego pytania prejudycjalnego, dotyczącego art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, gdyż przepisy te regulują to samo zagadnienie.

57. Należy jednakże w pierwszej kolejności zaznaczyć, że sąd odsyłający – mając świadomość wątpliwości co do zakresu stosowania *ratione temporis* rozporządzenia Rzym I – nie stawia pytania o wykładnię konwencji rzymskiej. W przypadku braku właściwości rozporządzenia Rzym I kwestię stosowania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie do niniejszego sporu należy rozstrzygnąć, co zresztą zaznacza sam sąd odsyłający, na podstawie krajowego prawa prywatnego międzynarodowego.

58. Republika Niemiec zastrzegła sobie, zgodnie z art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej, prawo niestosowania art. 7 ust. 1. Jak słusznie zauważa rząd niemiecki w swoich uwagach pisemnych, z uwagi na wspomniane zastrzeżenie art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej nie może mieć zastosowania w postępowaniu głównym, toczącym się przed sądem niemieckim.

18 — Zgodnie z art. 17 konwencji rzymskiej konwencję tę stosuje się do umów, które zostały zawarte po jej wejściu w życie w odniesieniu do danego państwa, a więc w odniesieniu do Niemiec – po dniu 1 kwietnia 1991 r. Z postanowienia sądu odsyłającego wynika, że stosunek prawny leżący u podstaw sporu powstał w 1996 r.

19 — Orzecznictwo Trybunału dotyczące kompetencji prejudycjalnych wykonywanych zarówno na podstawie art. 267 TFUE, jak i na podstawie protokołów konwencji pomiędzy państwami członkowskimi określa pewne granice dla modyfikacji wniosku prejudycjalnego. Modyfikacja pytania prejudycjalnego dokonana przez Trybunał z urzędu nie może prowadzić do zmiany istoty tego pytania, gdyż podważałoby to prawo podmiotów zainteresowanych do przedstawienia uwag. Zobacz wyroki: *Phytheron International*, C-352/95, EU:C:1997:170, pkt 14; *Leathertex*, C-420/97, EU:C:1999:483, pkt 22.

59. Co prawda, jak zaznaczyła Komisja na rozprawie, można się zastanawiać, czy sam fakt złożenia przez Niemcy zastrzeżenia w rozumieniu art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej wykluczył możliwość dalszego stosowania praktyki sądów niemieckich zezwalającej – na gruncie krajowego prawa prywatnego międzynarodowego – na pośrednie uwzględnienie obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie.

60. Odpowiedź na to pytanie wymagałaby jednak dokonania wykładni art. 22 ust. 1 lit. a) tej konwencji. Chodziłoby zatem o ustalenie, jaki jest zakres zgłoszonego na podstawie tego przepisu zastrzeżenia w odniesieniu do niestosowania art. 7 ust. 1. Moim zdaniem Trybunał nie powinien rozważać tego zagadnienia, gdyż rozszerzenie pytań prejudycjalnych o wykładnię art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej zmieniłoby istotę niniejszego wniosku prejudycjalnego. Niezależnie od tego pragnę zauważyć – uprzedzając nieco moje dalsze rozważania – że proponowana przeze mnie odpowiedź na drugie pytanie prejudycjalne może przyczynić się także do wyjaśnienia wątpliwości, na które zwróciła uwagę Komisja.

61. Z powyższych względów uważam, że w niniejszej sprawie Trybunał nie powinien dokonywać wykładni art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej w odniesieniu do wyłączenia stosowania jej art. 7 ust. 1.

Wykładnia art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I (drugie pytanie prejudycjalne)

Uwagi wprowadzające

62. Drugie pytanie prejudycjalne skierowane do Trybunału w niniejszej sprawie dotyczy wykładni art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I. Przepis ten reguluje problematykę stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie, które przynależą do prawa państwa trzeciego. Chodzi tu zatem o przepisy, które nie są przepisami ani prawa właściwego dla umowy (*lex causae*), ani prawa sądu, przed którym toczy się postępowanie (*lex fori*).

63. Z treści odesłania prejudycjalnego można wnioskować, że odpowiedź na to pytanie będzie miała dla sądu odsyłającego znaczenie jedynie wówczas, jeżeli – w oparciu o kryteria określone w odpowiedzi na pytanie pierwsze – sąd ten ustali, że w postępowaniu głównym znajdzie zastosowanie *ratione temporis* rozporządzenie Rzym I.

64. Wydaje się jednak, że problematyka poruszona w tym pytaniu ma szerszy kontekst, a jej rozważanie jest użyteczne dla rozstrzygnięcia sprawy zawisłej przed sądem odsyłającym również na tle prawa obowiązującego przed wejściem w życie tego rozporządzenia.

Pojęcie przepisów wymuszających swoje zastosowanie

65. Pojęcie przepisów wymuszających swoje zastosowanie funkcjonuje w doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego i w orzecznictwie wielu państw²⁰. Chodzi tu o przepisy, które służą realizacji szczególnych interesów danego państwa i które ze względu na swój cel znajdują zastosowanie niezależnie od tego, jakiemu prawu podlega oceniany stosunek prawny. Innymi słowy, owe przepisy same określają swój zakres zastosowania, który nie może zostać ograniczony nawet wówczas, jeżeli normy kolizyjne wskazują inne prawo jako właściwe do oceny danego stosunku prawnego.

20 — W niniejszej opinii, która została sporządzona w języku polskim, używam zasadniczo terminu „przepisy wymuszające swoje zastosowanie”. Terminu tego czasem używa się zamiennie z terminem „przepisy imperatywne”. W tym ostatnim znaczeniu terminu „przepisy imperatywne” nie można jednakże mylić z pojęciem przepisów, których stosowania nie można wyłączyć w drodze umowy (np. art. 3 ust. 3 rozporządzenia Rzym I).

66. Istnienie tego rodzaju przepisów wynikało ze wzrastającej ingerencji państwa w stosunki prawa prywatnego. Poddanie niektórych stosunków prawnych w całości właściwości obcego prawa stawało się nieakceptowalne z punktu widzenia realizacji przez dane państwo jego interesów politycznych, społecznych i gospodarczych. Państwa bowiem dążą do tego, aby w możliwie najszerszym zakresie realizować interesy, których ochronie służą omawiane przepisy, niezależnie od tego, jakiemu prawu – w świetle norm kolizyjnych – podlega oceniany stosunek prawny. Zjawisko to zostało dostrzeżone i opisane przez prawników już w połowie ubiegłego wieku²¹.

67. Problematyka przepisów wymuszających swoje zastosowanie została uwzględniona w art. 7 konwencji rzymskiej, która została zawarta pomiędzy państwami ówczesnej Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Przepis ten – na owe czasy bardzo nowatorski – ukształtował sposób postrzegania przez doktrynę i orzecznictwo sądowe przepisów wymuszających swoje zastosowanie, i to nie tylko w państwach europejskich. Zdecydowana większość spośród współczesnych kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego poszczególnych państw reguluje, choć w rozmaity sposób, problematykę przepisów wymuszających swoje zastosowanie²².

Przepisy wymuszające swoje zastosowanie a porządek publiczny

68. Jeżeli przyjrzeć się bliżej genezie przepisów wymuszających swoje zastosowanie, to wskazuje ona na bardzo silne powiązanie z ideą ochrony porządku publicznego. Wystarczy w tym zakresie odwołać się do konstatacji Fryderyka von Savigny'ego, że porządek publiczny państwa chroniony jest – niezależnie od ogólnej klauzuli porządku publicznego, korygującej skutki zastosowania danego prawa właściwego – także przez szczególne normy „o silnie pozytywnym, imperatywnym charakterze” (*Gesetze von streng positiver, zwingender Natur*)²³. Na powiązanie przepisów wymuszających swoje zastosowanie z porządkiem publicznym wskazuje motyw 37 rozporządzenia Rzym I, który stanowi: „[w]zględy interesu publicznego uzasadniają przyznanie sądom państw członkowskich możliwości odwoływania się, w wyjątkowych okolicznościach, do stosowania wyjątków opartych na *klauzuli porządku publicznego i przepisach wymuszających swoje zastosowanie*” (wyróżnienie moje).

69. Pomimo że oba rodzaje instrumentów prawnych mają swoją genezę w ochronie porządku publicznego, ich oddziaływanie nie jest jednak tożsame. Klauzula porządku publicznego – wyrażona chociażby w art. 21 rozporządzenia Rzym I – oparta jest na idei wyłączenia stosowania prawa obcego, jeżeli prowadziłoby to do oczywistego naruszenia porządku publicznego państwa siedziby sądu. Służy ona zatem eliminacji niektórych – niepożądanych z punktu widzenia potrzeby ochrony porządku publicznego – skutków zastosowania prawa obcego.

70. Tymczasem przepisy wymuszające swoje zastosowanie chronią porządek publiczny w inny sposób. Oddziałują one bezpośrednio na dany stosunek prawny. Kształtują jego treść niezależnie od regulacji prawa obcego, któremu ten stosunek prawny podlega.

21 — Szczególnie istotny jest w tym zakresie wkład P. Franceskakisa, który posłużył się terminem „lois d'application immédiate” w: *Quelques précisions sur les lois d'application immédiate et leurs rapports avec les règles de conflits de lois*, RCDIP 1966, s. 1 i nast.

22 — Na przykład art. 8 polskiej ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r.; art. 1.11 ust. 2 litewskiego kodeksu cywilnego z 2000 r.; art. 20 ustawy belgijskiej o prawie prywatnym międzynarodowym z 2004 r.; art. 17 ustawy włoskiej o prawie prywatnym międzynarodowym z 1995 r.; art. 7 księgi 10 holenderskiego kodeksu cywilnego z 1992 r.; §§ 3 i 25 czeskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 2012 r. Spośród państw spoza Unii należy wskazać przede wszystkim na art. 18 i 19 szwajcarskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym z 1987 r.

23 — Zobacz F.C. von Savigny, *System des heutigen Römischen Rechts. Achter Band*, Berlin 1849, 36 I 276.

Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie Unii

71. Prawodawca Unii zdefiniował w art. 9 ust. 1 rozporządzenia Rzym I przepisy wymuszające swoje zastosowanie jako „przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe dla umowy zgodnie z niniejszym rozporządzeniem”. Definicja ta nawiązuje do sformułowania użytego przez Trybunał w wyroku *Arblade i in.*, w którym Trybunał odniósł się do belgijskich przepisów prawa pracy, które w świetle prawa belgijskiego były traktowane jako „*lois de police et de sûreté*”²⁴.

72. Jak wspomniano już wyżej, przepisy wymuszające swoje zastosowanie same wyznaczają zakres swojego stosowania, niezależnie od tego, jakiemu prawu podlega oceniany stosunek prawny. Należy zwrócić uwagę, że najczęściej zakres stosowania takich przepisów nie wynika wprost z ich treści. O ich zastosowaniu każdorazowo decyduje sąd rozstrzygający daną sprawę. Podejmując decyzję o ich zastosowaniu, sąd musi ocenić *konkretny stan faktyczny* i przy tej okazji dokonać wartościowania racji i celów, które dany przepis wyraża. To sąd musi odpowiedzieć sobie na pytanie, czy rzeczywiście intencją prawodawcy, który ustanowił taki przepis, było nadanie temu przepisowi charakteru *wymuszającego swoje zastosowanie*. Czy rzeczywiście interesy polityczne, społeczne czy gospodarcze państwa, które ustanowiło taki przepis, przemawiają za tym, aby przepis ten oddziałował na oceniany stosunek prawny, mimo że normy kolizyjne wskazują – jako właściwe dla tego stosunku prawnego – prawo innego państwa?

73. Z tego też względu nie da się stworzyć katalogu przepisów a priori uprzywilejowanych. Prawodawca Unii oraz doktryna prawa mogą jedynie opisać samo zjawisko „przepisów wymuszających swoje zastosowanie”, natomiast decyzja co do przyznania „wymuszającego” charakteru danego przepisu należy do sądu rozpatrującego daną sprawę.

74. Moim zdaniem analiza, której dokonuje sąd, ma charakter funkcjonalny. Sąd ocenia, czy w konkretnym stanie faktycznym wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia wymaga uwzględnienia słusznych i uzasadnionych interesów państwa, którego prawo nie jest właściwe dla danego stosunku prawnego. Można zatem powiedzieć, że sama koncepcja przepisów wymuszających swoje zastosowanie *stwarza sądowi możliwość* wydania rozstrzygnięcia, które byłoby sprawiedliwe, a równocześnie uwzględniało konieczność wyważenia konkurujących interesów zaangażowanych państw.

Pochodzenie przepisów wymuszających swoje zastosowanie

75. Większość regulacji kolizyjnych poszczególnych państw różnicuje dopuszczalność i przesłanki stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie w zależności od państwa, które je ustanowiło.

76. Jeżeli przepisy takie zostały ustanowione przez prawo państwa, któremu dany stosunek prawny podlega (*lex causae*), to kwestia dopuszczalności ich stosowania w ogóle się nie pojawia. Nie ma przy tym znaczenia, czy *lex causae* jest tożsame z prawem sądu, który rozpoznaje sprawę (*lex fori*). Przepisy takie stanowią bowiem i tak część systemu prawnego, w oparciu o który należy wydać rozstrzygnięcie.

24 — Zobacz wyrok *Arblade i in.*, C-369/96 i C-376/96, EU:C:1999:575, pkt 30. Por. A. Nuyts, *Les lois de police et dispositions impératives dans le Règlement Rome I*, *Revue de droit commercial belge* nr 6, 2009.

77. Mniej kontrowersyjna jest kwestia dopuszczalności stosowania takich przepisów, jeżeli ustanowiło je państwo, którego sądy rozpoznają daną sprawę (*lex fori*), a oceniany stosunek prawny podlega prawu innego państwa. Zagadnienie to zostało uregulowane chociażby w art. 7 ust. 2 konwencji rzymskiej czy w art. 9 ust. 2 rozporządzenia Rzym I. Słusznie wychodzi się wówczas z założenia, że sądy danego państwa ponoszą szczególną odpowiedzialność za ochronę interesów politycznych, społecznych czy gospodarczych tego państwa. Ponadto sądom tym najłatwiej jest określić zakres ochrony tych interesów i dokonać wartościowania racji i celów, które dany przepis wyraża.

78. Najwięcej kontrowersji budzi oczywiście zagadnienie, które jest przedmiotem pytania drugiego Bundesarbeitsgericht w niniejszym postępowaniu, a mianowicie kwestia stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego. Problematyka ta – szczególnie po przyjęciu art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej – była przedmiotem licznych analiz doktryny niemal we wszystkich państwach członkowskich. Odnoszę nawet wrażenie, że zainteresowanie doktryny tym zagadnieniem było znacząco nieproporcjonalne do jego dość niewielkiego znaczenia praktycznego.

79. Artykuł 7 ust. 1 konwencji rzymskiej był przepisem bardzo nowatorskim w momencie jego uchwalenia²⁵. Z jednej strony stanowił on inspirację dla wielu ustawodawców krajowych, i to nie tylko w państwach członkowskich. Z drugiej strony jednak był on przedmiotem kontrowersji. Podnoszono między innymi, że stosowanie przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego prowadzi do przyznania organom stosującym prawo nadmiernej swobody decyzyjnej. Wskazywano, że dokonywanie wyważenia interesów wynikających z przepisów pochodzących z *legis causae*, z *legis fori* i z prawa państwa trzeciego jest zadaniem bardzo skomplikowanym, również z tego powodu, że przesłanki stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie w świetle art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej są mało precyzyjne. Cierpi na tym bezpieczeństwo obrotu i postulat przewidywalności rozstrzygnięć. Z tego też względu art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej przewidział możliwość zgłaszania przez państwa-strony tej konwencji zastrzeżeń co do niestosowania art. 7 ust. 1. Z zastrzeżenia tego skorzystały Irlandia, Niemcy, Litwa, Luksemburg, Portugalia, Słowenia i Zjednoczone Królestwo.

80. Zwolennicy art. 7 ust. 1 podnosili przede wszystkim, że przyznanie skuteczności niektórym przepisom imperatywnym państwa trzeciego stwarza szansę na wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia, które uwzględniłoby słuszne interesy innego państwa²⁶. Dzięki temu można usunąć ewentualne przeszkody w odniesieniu do uznawania lub wykonywania orzeczenia w innym państwie. Możliwość uwzględnienia przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego wzmacnia międzynarodową harmonię rozstrzygnięć, gdyż niezależnie od tego, którego państwa sądy rozpatrują sprawę, stwarza się instrument umożliwiający wydanie jednolitego rozstrzygnięcia²⁷. Ograniczone zostaje w ten sposób zjawisko forum shoppingu. Wreszcie, możliwość uwzględnienia przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego sprzyja współpracy i solidarności międzynarodowej, co wydaje się nieodzowne w dobie wzajemnej zależności państw²⁸.

25 — Na temat prac nad konwencją rzymską por. W. Popiołek, Konwencja EWG o prawie właściwym dla zobowiązań, *Państwo i Prawo*, nr 9/1982, s. 105–115; B. Fuchs, *Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003, s. 126 i nast.

26 — M. Wojewoda, Mandatory Rules in Private International Law, *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (7) 2000, nr 2, s. 212.

27 — A. Bonomi, Le regime des règles impératives et des lois de police dans le Règlement «Rome I» sur la loi applicable aux contrats, w: A. Bonomi, E. Cashin Ritaine (éd.), *Le nouveau règlement européen „Rome I” relatif à la loi applicable aux obligations contractuelles*, Genève 2008, s. 235.

28 — Zobacz M.A. Zachariasiewicz, Przepisy wymuszające swoje zastosowanie, w: *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa, CH Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN 2014, s. 455.

Przepisy wymuszające swoje zastosowanie państwa trzeciego w rozporządzeniu Rzym I

– Uwagi wprowadzające

81. Kontrowersje dotyczące art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej znalazły swoje odzwierciedlenie w pracach legislacyjnych nad rozporządzeniem Rzym I²⁹. Przepis dotyczący dopuszczalności przyznania skuteczności obcym przepisom wymuszającym swoje zastosowanie był przedmiotem dyskusji na forum Rady³⁰. Ostatecznie zdecydowano się na taką redakcję tego przepisu, która sugeruje, że dopuszczalność przyznania skuteczności przepisom wymuszającym swoje zastosowanie państwa trzeciego jest ograniczona w stosunku do art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej.

82. Zasadnicze ograniczenia dotyczą dwóch zagadnień. Po pierwsze, można *przyznać skuteczność* przepisom państwa, w którym *ma nastąpić lub nastąpiło wykonanie zobowiązań wynikających z umowy*. Po drugie, jest to dopuszczalne wyłącznie w zakresie, w jakim *przepisy te powodują, że wykonanie umowy jest niezgodne z prawem*.

83. Przepis art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I może budzić jeszcze inne wątpliwości interpretacyjne. Dotyczą one chociażby kwestii tego, w jakim zakresie prawo Unii może zakazywać stosowania konkretnych przepisów wymuszających swoje zastosowanie, ograniczać to stosowanie lub nakazywać je. Trzeba bowiem pamiętać, że w odróżnieniu od art. 7 konwencji rzymskiej, art. 9 ust. 1 zawiera definicję przepisów wymuszających swoje zastosowanie, co nie może pozostać bez wpływu na kompetencję Trybunału. Nie jest również oczywiste, jakie konsekwencje wiążą się z faktem, że w odniesieniu do przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa forum art. 9 ust. 2 stanowi o ich *stosowaniu*, natomiast w odniesieniu do takich przepisów państwa trzeciego art. 9 ust. 3 stanowi o przyznaniu im *skuteczności*. Ponieważ jednak zagadnienia te nie są przedmiotem niniejszego postępowania, nie będę się do nich odnosił.

84. Wątpliwość sądu odsyłającego wyrażona w pytaniu drugim dotyczy w zasadzie jednej kwestii. Chodzi mianowicie o wyjaśnienie kwestii, czy jeżeli nie są spełnione przesłanki art. 9 ust. 3, sąd może pośrednio uwzględnić przepisy państwa trzeciego – czyli w konkretnym stanie faktycznym przepisy greckie. Sąd odsyłający wyjaśnia, że w jego przekonaniu wykonanie zobowiązania umownego będącego przedmiotem sporu w postępowaniu głównym następuje nie w Grecji, lecz w Niemczech.

85. Mógłbym od razu przejść do rozważenia tej kwestii, gdyby nie fakt, że odpowiedź na pytanie sądu odsyłającego wymaga rozważenia go w szerszym kontekście.

– Ograniczenie dopuszczalności stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego w świetle art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I

86. W swoich stanowiskach przedłożonych w niniejszym postępowaniu rządy niemiecki i Zjednoczonego Królestwa, a także Komisja proponują zawężającą wykładnię przesłanek uzależniających odwołanie się do art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I. Ich zdaniem dopuszczalność uwzględniania tego rodzaju przepisów państwa trzeciego jest obecnie znacząco ograniczona w porównaniu z art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej. Dotyczy to przede wszystkim ograniczeń, o których

29 — Kontrowersje te nie zostały w żaden sposób potwierdzone w praktyce stosowania art. 7 ust. 1 w państwach, które nie zgłosiły zastrzeżenia w trybie art. 22 ust. 1 konwencji rzymskiej; por. M.A. Zachariasiewicz, *Rozwój nauki prawa prywatnego międzynarodowego*, w: *System prawa prywatnego*, t. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa, CH Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN 2014, s. 81.

30 — Zobacz na ten temat M. Hellner, *Third Country Overriding Mandatory Rules in the Rome I Regulation: Old Wine in New Bottles?*, *Journal of Private International Law*, 2009, nr 5 (3), s. 451–454; M. McParland, *The Rome I Regulation on the Law Applicable to Contractual Obligations*, Oxford University Press 2015, s. 697–705.

wspomniałem w pkt 82 niniejszej opinii. Przyjęcie takiego stanowiska oznacza, że z jednej strony dopuszczalność stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa forum jest niemal nieograniczona, a z drugiej strony uwzględnienie takich przepisów państwa trzeciego byłoby możliwe jedynie w ściśle określonych sytuacjach.

87. Moim zdaniem takie rozwiązanie nie jest zgodne ani z celem rozporządzenia Rzym I, ani z funkcją, jaką pełnić powinna możliwość uwzględniania przepisów wymuszających swoje zastosowanie.

88. Po pierwsze, jak wskazałem powyżej³¹, analiza poprzedzająca decyzję, czy w konkretnym postępowaniu należy uwzględnić dany przepis wymuszający swoje zastosowanie, ma charakter funkcjonalny. Sąd podejmujący taką decyzję dokonuje wartościowania racji i celów, które dany przepis wyraża, a także rozważa konsekwencje, jakie przepis ów może wyrzucić na oceniany stosunek prawny. Służyć to ma wydaniu sprawiedliwego rozstrzygnięcia, które uwzględnia słuszny interes innego państwa. W wielu przypadkach może tu chodzić także o interes innego państwa członkowskiego. Trudno nie zauważyć, że taka możliwość sprzyja szeroko pojętemu wzajemnemu zaufaniu pomiędzy państwami członkowskimi³². Nie można również wykluczyć, że w niektórych sytuacjach uwzględnienie przepisu wymuszającego swoje zastosowanie państwa trzeciego będzie leżało w interesie państwa, którego sąd rozpatruje sprawę³³. Państwo to może mieć słuszny interes w tym, aby również jego przepisy imperatywne były uwzględniane przez sądy innych państw.

89. Po drugie, ustanowienie tak odmiennego traktowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa forum i państwa trzeciego sprzyja zjawisku forum shoppingu. W przypadku, w którym powód dysponuje możliwością wyboru co do wszczęcia postępowania przed sądami różnych państw, może on w ten sposób decydować o uwzględnieniu lub nieuwzględnieniu konkretnych przepisów wymuszających swoje zastosowanie. Nawet w przypadku postępowania głównego w niniejszej sprawie można sobie wyobrazić, że gdyby postępowanie w odniesieniu do tego samego przedmiotu sporu toczyło się przed sądem greckim, to sąd ten bez wątpienia zastosowałby własne przepisy wymuszające swoje zastosowanie w oparciu o art. 9 ust. 2 rozporządzenia Rzym I.

90. Po trzecie wreszcie, nie przekonują mnie argumenty, że uwzględnianie przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego narusza bezpieczeństwo obrotu i powoduje nieprzewidywalność rozstrzygnięć. Taki zarzut można by równie dobrze postawić w odniesieniu do stosowania klauzuli porządku publicznego (art. 21 rozporządzenia Rzym I) czy przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa forum (art. 9 ust. 2 rozporządzenia Rzym I). W takich przypadkach również mamy do czynienia z formą ingerencji w zakres zastosowania prawa właściwego. Ingerencja ta jest uzasadniona koniecznością respektowania fundamentalnych wartości danego porządku prawnego lub ochroną kluczowych interesów danego państwa. W każdym razie, i to niezależnie od tego, czy chodzi o stosowanie art. 21, art. 9 ust. 2 czy art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, tego rodzaju ingerencja musi mieć charakter wyjątkowy i musi być oparta na szczególnie istotnych względach interesu publicznego.

91. Z powyższych względów uważam, że dokonując wykładni art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, nie można nadmiernie restrykcyjnie pojmować pojęcia „państwa, w którym ma nastąpić lub nastąpiło wykonanie zobowiązania”³⁴. Przede wszystkim nie można stosować wykładni analogicznej do tej zastosowanej w przypadku art. 5 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I, który również posługuje się

31 — Zobacz pkt 74 niniejszej opinii.

32 — Zobacz A. Bonomi, E. Cashin Ritaine, op.cit. (przypis 27), s. 235.

33 — Warto w tym kontekście wskazać na orzecznictwo sądów angielskich (np. wyrok *Foster v Driscoll* [1929] 1 KB 470), które opiera się na założeniu, że brak uwzględnienia obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie może niekiedy prowadzić do naruszenia porządku publicznego państwa forum opartego na „comity of nations”. Zobacz M. McParland, op.cit. (przypis 30), s. 711, 715, 716; J. Harris, *Mandatory Rules and Public policy under the Rome I Regulation*, w: F. Ferrari, S. Leible (eds.), *Rome I Regulation, The Law Applicable to Contractual Obligations in Europe*, Sellier, Munich 2009, s. 298 i nast.

34 — Tak M. Schmidt-Kessel, Article 9, w: F. Ferrari (ed.), *Rome I Regulation*, Sellier, Munich 2015, s. 350. Uważam ponadto, że podobnie szeroką wykładnię należy stosować w odniesieniu do innej przesłanki wynikającej z art. 9 ust. 3, a mianowicie, że przepisy takie stosuje się w zakresie, w jakim powodują one, iż „wykonanie umowy jest niezgodne z prawem”. Zob. M. Schmidt-Kessel, loc.cit.; J. Harris, op.cit. (przypis 33), s. 322; M. Hellner, op.cit. (przypis 30), s. 461.

terminem „miejsce wykonania zobowiązania”, – jako podstawą właściwości sądów w sprawach cywilnych i handlowych³⁵. Cele obu przepisów są całkowicie odmienne. W przypadku rozporządzenia Bruksela I chodzi o ustalenie konkretnego miejsca w państwie członkowskim, którego sąd będzie terytorialnie właściwy. Miejsce takie musi wykazywać na tyle silne powiązanie z wykonaniem umowy, aby – zważywszy na prawidłową organizację postępowania sądowego – uzasadnić właściwość terytorialną sądów, stanowiącą ponadto odstępstwo od właściwości ogólnej wynikającej z art. 2 rozporządzenia Bruksela I. Pojęcie miejsca wykonania zobowiązania w świetle art. 5 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I musi być zatem interpretowane ściśle.

92. Inaczej rzecz się ma w przypadku wykładni pojęcia „państwa, w którym ma nastąpić lub nastąpiło wykonania zobowiązania” na podstawie art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I. Dokonując wykładni tego przepisu³⁶, zmierzamy nie do ustalenia konkretnego miejsca wskazującego na właściwość terytorialną, lecz do określenia *państwa*, na terytorium którego zobowiązanie umowne jest wykonywane lub ma zostać wykonane. Chodzi tu zatem nie tylko o materialne (faktyczne) wykonywanie przez stronę umowy czynności w określonym miejscu geograficznym, lecz także o powiązanie ze sferą władczą danego państwa i z jego systemem prawnym.

93. Ponadto nie chodzi tu wyłącznie o wykonanie zobowiązania polegającego na spełnieniu „świadczenia charakterystycznego”³⁷ dla danego stosunku umownego. W celu określenia przesłanek zastosowania art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I można wziąć pod uwagę wykonanie jakiegokolwiek zobowiązania wynikającego z umowy.

94. Co więcej, nie musi tu chodzić wyłączenie o *zobowiązanie*, które zostało wprost zdefiniowane przez strony w umowie³⁸. Prawo, któremu dana umowa podlega, może inaczej kształtować lub uzupełniać zobowiązania stron w stosunku do tego, co strony wprost uzgodniły w umowie.

95. Z powyższych względów nie jest w moim przekonaniu całkowicie przesądzone, że w postępowaniu głównym w niniejszej sprawie miejscem wykonania zobowiązania są wyłącznie Niemcy. Jeżeli mamy do czynienia ze stosunkiem pracy, którego stroną jest państwo greckie wykonujące – w ramach swoich zadań publicznych – obowiązek świadczenia usług edukacyjnych, finansowanych z budżetu tego państwa, to ustalenie, że miejscem wykonania zobowiązania jest również Grecja, nie może zostać z góry odrzucone. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby w odniesieniu do niektórych stosunków umownych miejscem wykonania wynikających z takich stosunków zobowiązań – w świetle art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I – mogło być więcej niż jedno państwo³⁹.

96. Ponieważ jednak sąd odsyłający ustalił, że miejscem wykonania przedmiotowej umowy są wyłącznie Niemcy, i nie zadał wprost pytania o wykładnię w tym zakresie art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, proponuję, aby Trybunał odniósł się wyłącznie do zagadnienia będącego przedmiotem pytania drugiego.

35 — Zobacz A. Nuyts, op.cit. (przypis 24), s. 563–564.

36 — Nie mam wątpliwości, że wykładnia tego zwrotu powinna mieć charakter autonomiczny – por. J. Harris, op.cit. (przypis 33), s. 315; V. Marazopoulou, *Overriding Mandatory Provisions of Article 9 § 3 of the Rome I Regulation*, *Revue Hellénique de Droit International* 2/2011, s. 787.

37 — Na pojęciu świadczenia charakterystycznego oparty jest chociażby art. 4 rozporządzenia Rzym I, który służy wskazaniu prawa właściwego dla umowy w braku dokonania przez strony wyboru prawa na podstawie art. 3 tego rozporządzenia.

38 — M. McParland, op.cit. (przypis 30), s. 706; M. Hellner, op.cit. (przypis 30), s. 466.

39 — Tak M. Renner, *Rome I Article 9, Overriding Mandatory Provisions*, w: *Rome Regulations*, op.cit. (przypis 11), s. 258; M.A. Zachariasiewicz, op.cit. (przypis 28), s. 459; A. Nuyts, op.cit. (przypis 24), s. 564.

– Stosowanie a materialnoprawne uwzględnienie obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie

97. Pytanie to opiera się na założeniu, że czym innym jest *stosowanie* przepisów wymuszających swoje zastosowanie, a czym innym *materialnoprawne uwzględnienie* obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie („materiell-rechtliche Berücksichtigung ausländischer Eingriffsnormen”). Sąd odsyłający wskazuje w tym zakresie na orzecznictwo i doktrynę niemiecką, które dopuszczają, aby obce przepisy wymuszające swoje zastosowanie – w ramach stosowania prawa niemieckiego jako *lex causae* – mogły być uwzględniane jako element faktyczny⁴⁰. Sąd odsyłający podnosi, że w sprawie będącej przedmiotem postępowania głównego mógłby on uwzględnić przepisy greckie w oparciu o § 241 ust. 2 BGB (pkt 13)⁴¹.

98. Nie ma potrzeby, aby w niniejszym postępowaniu rozważać rozmaite uzasadnienia doktrynalne uzasadniające dopuszczalność *materialnoprawnego uwzględnienia* obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie. Kluczowe wydaje się jedno zagadnienie, którego rozstrzygnięcie może mieć znaczenie dla sądu odsyłającego.

99. Jak podnosi w swoim stanowisku Komisja, art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I wyłącza całkowicie możliwość uwzględniania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie za pomocą instrumentów innych niż wspomniany przepis. Również w odniesieniu do art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej Komisja stoi na stanowisku, że państwo, które złożyło zastrzeżenie w trybie art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej, samo pozbawia się podstawy prawnej do uwzględnienia obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie.

100. Przyjęcie takiego stanowiska oznacza, jak zresztą potwierdziła Komisja na rozprawie, że nawet gdyby sąd odsyłający uznał, iż w sprawie znajduje zastosowanie *ratione temporis* konwencja rzymska, to i tak nie mógłby on powołać się na dotychczasową praktykę sądów niemieckich polegającą na materialnoprawnym uwzględnianiu obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie.

101. Prawdą jest, że praktyczna różnica pomiędzy *zastosowaniem* a *materialnoprawnym uwzględnieniem* obcego przepisu wymuszającego swoje zastosowanie jest niemal niezauważalna. Różnica pojawia się jedynie w odniesieniu do doktrynalnego uzasadnienia takiego rozróżnienia. W tym sensie mogę zrozumieć obawy Komisji, że dopuszczalność materialnoprawnego uwzględnienia obcego przepisu wymuszającego swoje zastosowanie może prowadzić do obejścia ograniczeń ustanowionych w art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I czy też do obejścia zastrzeżenia zgłoszonego w trybie art. 22 ust. 1 lit. a) konwencji rzymskiej. Tym niemniej w moim przekonaniu zaproponowana przez Komisję wykładnia art. 9 ust. 3 – w świetle której wyłączona jest jakakolwiek inna możliwość uwzględnienia przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego – jest nadmiernie restrykcyjna.

102. Po pierwsze, uważam, że rozporządzenie Rzym I – jako regulacja kolizyjnoprawna – służy wskazaniu prawa właściwego dla danego stosunku umownego (*lex causae*). Jeżeli w ramach stosowania prawa wskazanego i na podstawie tego prawa dochodzi do uwzględnienia obcego przepisu wymuszającego swoje zastosowanie, to mamy wówczas do czynienia ze stosowaniem wyłącznie *legis causae*. Takie uwzględnienie przepisu wymuszającego swoje zastosowanie mieści się zatem poza zakresem stosowania rozporządzenia Rzym I⁴².

40 — Na możliwość uwzględniania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie w ramach stosowania *legis causae* wskazuje się także w doktrynie polskiej – por. W. Popiołek, *Wykonanie zobowiązania umownego a prawo miejsca wykonania: zagadnienia kolizyjnoprawne*, Katowice 1989, s. 163 i nast.; M. Mataczyński, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Zakamycze 2005, s. 181 i nast.

41 — Na podstawie *Schuldstatuttheorie*. Na ten temat zob. J. Harris, op.cit. (przypis 33), s. 302.

42 — Zobacz podobnie D. Martiny, Art. 9 Rom I-VO, w: *Münchener Kommentar zum BGB*, C.H. Beck, 6. Aufl., München 2015, nr boczny 114–114b; O. Remien, Art. 9 ROM I-VO, w: *BGB Kommentar*, H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich (Hrsg.), 2015, nr boczny 45. Autorzy wspomnianych komentarzy zaznaczają jednakże istnienie odmiennej opinii w doktrynie niemieckiej, w świetle której materialnoprawne uwzględnienie obcych przepisów znajduje się w zakresie pojęcia „przyznania skuteczności” w rozumieniu art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, a więc również podlega ograniczeniom wynikającym z tego przepisu.

103. Rozporządzenie Rzym I służy wskazaniu prawa właściwego dla stosunku umownego i ewentualnie stanowi podstawę do dokonania „korekty” takiego wskazania, na przykład w oparciu o klauzulę porządku publicznego lub instytucję przepisów wymuszających swoje zastosowanie. Artykuł 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I dojdzie do głosu wówczas, jeżeli sąd będzie chciał uwzględnić obcy przepis wymuszający swoje zastosowanie niezależnie od treści legis causae. Innymi słowy, chodzi tu o dokonanie pewnej *ingerencji* w zakres zastosowania legis causae poprzez uwzględnienie przepisu pochodzącego z innego porządku prawnego.

104. Z taką sytuacją nie mamy do czynienia, jeżeli uwzględnienie obcego przepisu wymuszającego swoje zastosowanie jest dokonywane w ramach stosowania legis causae⁴³.

105. Po drugie, przyjęcie stanowiska Komisji oznaczałoby, że rozporządzenie Rzym I nie tylko służy wskazaniu prawa właściwego dla stosunku umownego, lecz także może ingerować w samo stosowanie prawa wskazanego. Jak inaczej można by wytłumaczyć, że zdaniem Komisji dotychczasowa praktyka sądów niemieckich polegająca na materialnoprawnym uwzględnianiu obcego przepisu wymuszającego swoje zastosowanie w ramach stosowania przepisów niemieckich miałyby być niezgodna z art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I?

106. W każdym systemie prawnym znajdują się przepisy, które zawierają zwroty niedookreślone. Może tu chodzić na przykład o „dobre obyczaje”, „dobrą wiarę”, „słuszny interes strony” czy „zasady współżycia społecznego”. Służą one zapewnieniu sądom odpowiedniej swobody decyzyjnej. Nie mam wątpliwości, że w ramach stosowania takich przepisów można brać pod uwagę – *jako element faktyczny* – regulacje prawne obowiązujące w innych państwach. Dotyczy to przede wszystkim takich regulacji prawnych, które wynikają z konieczności ochrony obiektywnie uzasadnionych interesów i które są odpowiednio powiązane z ocenianym stosunkiem umownym. Nie mam żadnych wątpliwości, że w takich sytuacjach mamy do czynienia ze stosowaniem prawa właściwego, któremu dana umowa podlega. Innymi słowy, nie jest to odstępstwo od stosowania legis causae.

107. Z powyższych względów przyjęcie stanowiska Komisji stworzyłoby problemy natury kompetencyjnej. Rozporządzenie Rzym I zostało wydane na podstawie traktatowej służącej wspieraniu „zgodności norm [...] w dziedzinie kolizji ustaw” [dawny art. 65 TWE w połączeniu z art. 61 lit. c) TWE]. Nie powinno ono zatem ingerować w praktykę stosowania przepisów prawa wskazanego jako właściwe, przede wszystkim gdy chodzi o przepisy prawa – głównie prawa prywatnego, które pozostawia organom sądowym pewien zakres uznaniowości.

108. Po trzecie wreszcie, wyłączenie możliwości uwzględniania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie w ramach stosowania legis causae przyczyniłoby się do nasilania zjawiska forum shoppingu⁴⁴.

109. W podsumowaniu tej części opinii chciałbym zaznaczyć, że dopuszczalność uwzględniania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie – i to niezależnie od tego, czy chodzi o ich *stosowanie*, czy o *materialnoprawne uwzględnienie* – nie oznacza automatyzmu. Sąd rozpatrujący sprawę dysponuje dużym zakresem swobody decyzyjnej, która ma mu umożliwić wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia uwzględniającego słuszne interesy stron, a także interesy państw, których prawo oddziałuje na dany stosunek prawny.

43 — Tak M. Renner, op.cit. (przypis 39), s. 261; M. Schmidt-Kessel, op.cit. (przypis 34), s. 353; V. Marazopoulou, op.cit. (przypis 36), s. 792.

44 — Zobacz pkt 89 niniejszej opinii.

110. Nie można wykluczyć, że w niniejszej sprawie sąd odsyłający nie uwzględni przepisów greckich w całości i uzna za słuszne jedynie częściowe obniżenie wynagrodzenia G. Nikiforidisa. Sąd ten może również uznać – tak jak uczynił to sąd drugiej instancji w niniejszym postępowaniu (Landesarbeitsgericht) – że uwzględnieniu przepisów greckich sprzeciwiają się podstawowe zasady niemieckiego prawa pracy.

111. W każdym razie art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I nie ogranicza zakresu przedmiotowego i sposobu stosowania prawa niemieckiego – jako prawa właściwego dla umowy o pracę.

Wniosek w zakresie drugiego pytania prejudycjalnego

112. W świetle powyższego proponuję, aby Trybunał udzielił sądowi krajowemu następującej odpowiedzi na drugie pytanie prejudycjalne: art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I nie wyłącza pośredniego, materialnoprawnego, uwzględniania obcych przepisów wymuszających swoje zastosowanie, jeżeli jest to dopuszczalne na podstawie prawa państwa, któremu podlega umowa.

Znaczenie zasady lojalnej współpracy (art. 4 ust. 3 TUE) przy uwzględnianiu wymuszających swoje zastosowanie przepisów innego państwa członkowskiego (trzecie pytanie prejudycjalne)

113. W odesłaniu prejudycjalnym sąd niemiecki zaznacza, że ustawy nr 3833/2010 i nr 3845/2010 służą wykonaniu obowiązków Republiki Greckiej wynikających z postanowień traktatu FUE w zakresie polityki gospodarczej, a w szczególności ustanowionego w art. 126 ust. 1 TFUE obowiązku unikania nadmiernego deficytu budżetowego. W związku z kryzysem finansowym w Grecji oraz z pomocą udzieloną przez państwa członkowskie należące do strefy euro obowiązek ten został skonkretyzowany przez Radę Unii Europejskiej w decyzji 2010/320/UE⁴⁵. Decyzja ta przewiduje, że Grecja przyjmie szereg środków mających na celu likwidowanie nadmiernego deficytu.

114. W związku z tym należy rozważyć, czy ustanowiona w art. 4 ust. 3 TUE zasada lojalnej współpracy państw członkowskich nakazuje przyznanie skuteczności wspomnianym ustawom greckim.

115. Chciałbym zaznaczyć, że obowiązek lojalnej współpracy państw członkowskich ustanowiony w art. 4 ust. 3 TUE jest niewątpliwie jedną z fundamentalnych zasad ustrojowych prawa Unii.

116. Przy zastosowaniu tej zasady należy jednakże uwzględnić jej zakres zastosowania. Zasada ta wiąże organy – w tym też sądy – państwa członkowskiego wyłącznie w zakresie, w jakim stosują one prawo Unii.

117. Chciałbym zauważyć, że stosowanie rozporządzenia Rzym I ogranicza się do wskazania prawa właściwego dla danej umowy. Rozstrzygnięcie istoty sporu nie jest już dokonywane na podstawie rozporządzenia Rzym I, lecz w oparciu o prawo właściwe (lex causae).

118. W omawianym kontekście nie ma moim zdaniem znaczenia, czy prawo właściwe dla umowy o pracę zostało wskazane przez unijne normy kolizyjne. Innymi słowy, dla odpowiedzi na pytanie trzecie nie ma zasadniczo znaczenia, czy właściwość prawa niemieckiego dla tej umowy wynika z rozporządzenia Rzym I, czy też z niemieckich norm kolizyjnych wdrażających konwencję rzymską.

119. Sąd odsyłający rozstrzyga spór w odniesieniu do umowy o pracę, dla której właściwe jest prawo niemieckie.

45 — Decyzja Rady z dnia 8 czerwca 2010 r. skierowana do Grecji celem wzmocnienia i pogłębienia nadzoru budżetowego oraz wezwania Grecji do zastosowania środków służących ograniczeniu deficytu uznanemu za niezbędne w celu likwidacji nadmiernego deficytu (Dz.U. L 145, s. 6).

120. Warto w tym miejscu przypomnieć, że prawo Unii jest częścią porządków prawnych państw członkowskich. Jeżeli zatem sąd państwa członkowskiego rozstrzyga spór, to przepisy wymuszające swoje zastosowanie, które mają swoje źródło w prawie Unii, będą stosowane na podstawie art. 9 ust. 2 rozporządzenia Rzym I⁴⁶. Przepisy te przynależą bowiem do systemu prawnego obowiązującego w miejscu siedziby sądu, który rozstrzyga sprawę (*lex fori*)⁴⁷.

121. Zasadniczym elementem wskazującym na ewentualne powiązanie postępowania głównego ze stosowaniem prawa Unii jest kwestia uwzględnienia greckich ustaw nr 3833/2010 i nr 3845/2010.

122. Po pierwsze, chciałbym zaznaczyć, że decyzja 2010/320 – w wykonaniu której obie greckie ustawy zostały przyjęte – jest skierowana do Grecji, a nie do Niemiec. Nie może ona zatem – nawet w świetle art. 4 ust. 3 TUE – nakazywać sądowi niemieckiemu odmowy zastosowania przepisów prawa niemieckiego, które jest właściwe dla stosunku pracy będącego przedmiotem sporu.

123. Po drugie, jak słusznie zaznacza Komisja, obowiązek redukcji wynagrodzeń osób zatrudnionych w sektorze publicznym, z wyjątkiem niektórych dodatkowych elementów wynagrodzenia⁴⁸, nie wynika wprost z postanowień decyzji 2010/320.

124. Po trzecie, jak wynika z treści odesłania prejudycjalnego, przepisy niemieckiego prawa pracy nie stoją na przeszkodzie obniżeniu płac pracowników zatrudnionych w greckich placówkach publicznych w Niemczech, lecz wymagają jedynie dotrzymania przez pracodawcę pewnych warunków, właściwych dla zmiany umowy o pracę lub wypowiedzenia zmieniającego.

125. W związku z powyższym uważam, że nie można z zasady lojalnej współpracy – określonej w art. 4 ust. 3 TUE – wywieść obowiązku przyznania skuteczności przepisom innego państwa członkowskiego, nawet wówczas, gdy służą one wywiązywaniu się przez to państwo z obowiązków wobec Unii. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której sąd rozważa uwzględnienie takich przepisów jako elementu stanu faktycznego w ramach stosowania *legis causae*, jak i sytuacji, w której sąd ten stosuje art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I.

126. Należy jednak zaznaczyć, że art. 9 ust. 3 *in fine* rozporządzenia Rzym I wyraźnie przewiduje, iż rozważając przyznanie skuteczności takim przepisom, uwzględnia się ich charakter i cel oraz skutki ich zastosowania lub niezastosowania. Oznacza to moim zdaniem, że podejmując decyzję o ewentualnym przyznaniu skuteczności takim przepisom w oparciu o art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, sąd powinien uwzględnić okoliczność, że przepisy takie zostały przyjęte przez inne państwo członkowskie w celu wywiązania się z obowiązków wynikających z członkostwa w Unii. Nie przesądza to jednak o ostatecznym rozstrzygnięciu, jakie w tym zakresie podejmie sąd, przed którym toczy się postępowanie.

46 — M. Schmidt-Kessel, *op.cit.* (przypis 34), s. 329; S. Sánchez Lorenzo, *Choice of Law and Overriding Mandatory Rules in International Contracts after Rome I*, *Yearbook of Private International Law*, Vol. 12, 2010, s. 78.

47 — W rozporządzeniu Rzym I zamieszczono ponadto przepis, który służy zapewnieniu stosowania prawa Unii w przypadku dokonania wyboru prawa państwa trzeciego (art. 3 ust. 4).

48 — Artykuł 2 lit. f) przewiduje, że Grecja obniży do końca czerwca 2010 r. dodatkowe elementy wynagrodzenia wypłacane urzędnikom służby cywilnej z okazji świąt wielkanocnych, letniego okresu urlopowego i świąt Bożego Narodzenia.

Wnioski

127. Mając na względzie powyższe rozważania, proponuję, aby Trybunał odpowiedział na przedstawione przez Bundesarbeitsgericht pytania w sposób następujący:

- 1) Moment zawarcia umowy w rozumieniu art. 28 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) należy oceniać według prawa, które byłoby właściwe dla danej umowy, gdyby rozporządzenie to miało zastosowanie.
- 2) Artykuł 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I nie wyłącza pośredniego, materialnoprawnego, uwzględniania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa trzeciego, jeżeli jest to dopuszczalne na podstawie prawa państwa, któremu podlega umowa.
- 3) W świetle obowiązku lojalnej współpracy ustanowionego w art. 4 ust. 3 TUE sąd państwa członkowskiego, podejmując decyzję o ewentualnym przyznaniu skuteczności obcym przepisom wymuszającym swoje zastosowanie w oparciu o art. 9 ust. 3 rozporządzenia Rzym I, powinien uwzględnić okoliczność, że przepisy takie zostały przyjęte przez inne państwo członkowskie w celu wywiązania się z obowiązków wynikających z członkostwa w Unii. Nie przesądza to jednak o ostatecznym rozstrzygnięciu, jakie w tym zakresie podejmie sąd, przed którym toczy się postępowanie.